

dr. Kajetan Gantar

HERMAN DE CARINTHIA

Naša kulturna zgodovina premore v srednjem veku le malo velikih imen, zato bi morala vključiti v krog svojih raziskovanj ali pa vsaj zabeležiti tudi tiste kulturne delavce, o katerih lahko samo domnevamo, da so bili slovenskega rodu. Eden takšnih je bil tudi Herman iz sredine dvanajstega stoletja; bil je med prvimi, ki so arabske astronomske in filozofske spise prevajali v latinščino in posredovali islamsko omiko evropskemu zahodu.

Življenjepisni podatki o Hermanu so zelo skopi in pomanjkljivi. Že samo njegovo ime je ohranjeno najmanj v štirih različnih variantah: *Herman(nus) de Carinthia*, *Herman Dalmata*, *Herman Sclavus*, *Herman Secundus*.

Herman sam omenja svojo domovino v prevodu spisa *Liber introductorius in astrologiam Albumazar*, kjer našteva tudi razne dele Evrope; tam piše med drugim:¹

... *Grecie (sc. partes) octo: Dalmatia, Epirus cum Misia, Dardania, Attica (cuius due partes Boetia et Psenelopensis), deinde Thessalia (cuius due partes Pieria et Archadia), deinde Macedonia, Achaia, Lacedemonia. Istrie tres (sc. partes), maritima et montana, in medio patria nostra Karinthia. Italie quattuor: Tuscia, Etruria, Apulia, Campania...*

Iz tega odlomka je jasno razvidno predvsem, da Herman ni bil Dalmatinec, kot ga pogosto označujejo v strokovni literaturi. Sporna je v tem odlomku lekcija besede *Karinthia*, ki jo Haskins² bere kot *Kaunthia*. Toda na tem mestu imajo drugi rokopisi istega teksta tole lekcijo:

MS Vat. lat. 4603, fol. 39 v.:

karīthia³

MS Rylands library Manchester 67 fol. 202:

ka'inthia⁴

MS Bibl. Amploniana (Erfurt) Q. 363 f. 52 v.:

karithia

Poleg tega se *Karinthia* omenja kot Hermanova domovina tudi v nekem uničenem rokopisu prevoda Astrolabija:⁵ *Hermannus iste atrologus fuit natus de Karinthia, non Contractus de Suevia*. Na Karintijo kot Hermanovo domovino kaže tudi rokopis traktata *De pluviis*, ki je shranjen v javni knjižnici v Dijonu.⁶ Tam je na začetku spisa Hermanovo ime označeno takole: *ab Hermano Kāto* (fol.

¹ Citirano po rokopisu, ki ga hrani Biblioteca Nazionale »Vittorio Emanuele III« v Napolju (MS C. VIII 50 fol. 38 v.). Rokopis je iz XII. stoletja.

² Ch. H. Haskins, *Studies in the History of Mediaeval Science* (Cambridge 1924), p. 54, n. 63.

³ Pismeno sporočilo Antona Debeveca.

⁴ Pismeno sporočilo Dr. Taylora, varuha rokopisne zbirke omenjene knjižnice.

⁵ Iz naslova nekdanjega MS Louvain 217 iz XII. stoletja (citirano po Haskinsu, o. c., p. 54, n. 63). Ta rokopis je med zadnjo vojno (maja 1940) zgorel z vso dokumentacijo vred (pismeno sporočilo bibliotekarja E. Massauxa).

⁶ MS Dijon 1045 fol. 187 r. — 190 v. (iz XV. stoletja).

187 r.); na koncu spisa pa: *ab Hmano de Kanto* (fol. 190 v.).⁷ Očitno kopist ni bil povsem večšč v razlikovanju raznih ligatur. Če bi nameraval napisati samo ime *Kanto* (tako se pravilno bere okrajšano ime na začetku spisa), ne bi v drugem primeru, na koncu spisa, nad črko *n* naredil znamenja za okrajšavo; morda je hotel namesto horizontalne črtice narediti vertikalno, ki krajša črko »r«. Zato lahko upravičeno domnevamo, da je tudi na tem mestu prvotno stala beseda *Karinthia*.

Odlomek, kjer Herman omenja svojo domovino,¹ si lahko razlagamo na dva načina:

1. Možno je, da je bil Herman doma iz Istre, ki je bila tedaj mejna grofija v okviru Velike Karantanije,⁸ zato je razumljivo, da se je štel za Karantanca; Istrani in Karantanci se v dokumentih tistega časa večkrat celo istovetijo.⁹ V Istri je tedaj prebival romanski in slovanski živelj; toda Herman je bil očitno slovanskega rodu — na to kaže oznaka *Sclavus*, ki je dodana Hermanovemu imenu v naslovu nekega protimohamedanskega spisa.¹⁰ Seveda ostaja odprto vprašanje, ali naj štejemo Hermana, če je bil res Istran, za Hrvata ali za Slovenca. Istra je tedaj segala veliko dlje proti severu kot danes, zajemala je tudi ves notranjski in tržaški Kras do Tomaja, Sežane in Postojne.¹¹ Po drugi strani pa je tudi narodnostna meja med Slovenci in Hrvati tekla v Istri bolj južno kakor danes.¹² Zato je verjetnost, da je bil Herman slovenskega rodu (kolikor lahko v tedanji Istri sploh že računamo z ostro diferenciacijo med obema narodnostima), še veliko večja, kot če bi imeli opraviti z današnjim Istranom.

2. Še verjetneje pa se mi zdi, da je treba gornji stavek razumeti takole: Istra ima tri dele: a) obmorski del, b) gorati del, c) sredi (med obema tema deloma) pa leži naša domovina Karintija. V tem primeru lahko domnevamo, da je Herman zamenjal pojma Istre in Velike Karantanije, da je torej zapisal pars pro toto, kot je tudi sicer večkrat zamenjaval podobne geografske pojme.¹³ To domnevo potrjuje tudi Hermanov začetni stavek v odlomku o razdelitvi Evrope:¹⁴ *Europae partes et divisiones sunt: Scythia maior, Germania, tum Misia, Thracia, Grecia, Pannonia, Histria, Italia, Gallia, Hispania. Histria* stoji tu očitno namesto *Carinthia*, ki je vmesna dežela med Panonijo in Italijo. In ta dežela ima — po Hermanu — tri dele: obmorski del (ta bi ustrezal Istri v ožjem pomenu besede), gorati del (mišljeni so morda alpski predeli) in vmesni del, Hermanova domovina; potemtakem bi lahko sklepali, da je bil Herman doma nekje s slovenskega ozemlja med Istro in Alpami, verjetno bliže Istri kot Alpam.

Na bližino Istre kaže namreč še neka druga okoliščina: dejstvo, da Hermana označujejo tudi s pridevkom *Dalmata*.

Kako je Herman prišel do te oznake?

Verjetno je do tega prišlo po pomoti, zaradi zmede v geografskih pojmi. Prvi je Hermana tako označil Petrus Venerabilis, opat v Clunyju, v nekem pismu iz leta 1143, kjer omenja, da sta se na njegovo pobudo lotila prevajanja korana Robertus Retenensis iz Anglije in Hermannus Dalmata, ki ju je našel v Španiji

⁷ Pismeno sporočilo P. Grasa, konservatorja v Bibliothèque Publique de Dijon.

⁸ Prim. M. Kos, *Zgodovina Slovencev* (Ljubljana 1933), p. 102; B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda*, 2. zv. (Ljubljana 1955), p. 79.

⁹ Prim. A. Jaksch, *Monumenta historica ducatus Carinthiae*, vol. 3 (Klagenfurt 1904), no. 249: *Adalbero dux Histrianorum sive Carintanorum*.

¹⁰ *De generatione Mahumet et nutritura eius quam transtulit Hermannus Sclavus scolasticus subtilis*.

¹¹ Prim. M. Kos, o. c., p. 111; B. Grafenauer, o. c., p. 79.

¹² B. Grafenauer, o. c., p. 74: »... v Istri je tekla narodnostna meja... po takrat prazni Čičariji med dolino Reke in Učko goro, nato južno okrog Buzeta do Dragonje.«

¹³ Prim. v opisu Grčije razdelitev Atike ali Tesalije.

¹⁴ Citat je vzet z iste strani rokopisa, kot ga omenjam v opombi 1.

nekje v bližini reke Ebra, kjer sta se ukvarjala z astrologijo, in ju z veliko nagrado najel za svoj posel.¹⁵ Verjetno si Petrus, ko mu je bil Herman predstavljen, ni znal prav predstavljati, kje leži njegova domovina, vedel pa je za bližnjo Dalmacijo, ki je bila kot stara rimska provinca s tisočletno kulturno tradicijo znana po vsem svetu, pa je v svoji predstavi Hermanovo domovino pripojil Dalmaciji in Hermana označil z imenom *Dalmata*. In ker je bila Petrova veljava velika¹⁶ in so njegove spise mnogo brali, se je Hermana pač prijel ta pridevek, s katerim se še danes pogosto označuje v strokovni literaturi.

Toliko o Hermanovem imenu¹⁷ in o njegovi domovini.

Kako in kdaj je Herman zapustil svoj rodni kraj, nam ni znano. Ker so se mu tako zelo zameglile geografske predstave o lastni domovini, lahko domnevamo, da se je to zgodilo že zelo zgodaj. Študiral je v Chartresu, kjer je bila tedaj sloveča filozofska šola s stoletno tradicijo; ustanovil jo je škof Fulbert (umrl l. 1028), njeni najvidnejši predstavniki pa so bili Bernard de Chartres, Gilbert de la Porrée, Guillaume de Conches, Thierry de Chartres. Usmerjena je bila predvsem k proučevanju Platona, zato jo označujejo tudi kot »Académie chartreuse«, njenega ustanovitelja Fulberta pa kot Sokrata te Akademije,¹⁸ vendar so Platonovo filozofijo študirali bolj v Halkidijevem latinskem prevodu in v Makrobijevi latinski preobliki kot pa v grškem originalu.¹⁹ Ta šola je imela gotovo najnaprednejše nazore v tedanji Evropi; Guillaume de Conches je npr. kritiziral nauke sv. pisma s stališča fizike.²⁰ Herman je študiral predvsem pri Thierryju, ki je bil najprej predavatelj na tej šoli, v letih 1142—1150 (torej že po Hermanovem odhodu v Španijo) pa tudi njen kancler. Herman je Thierryja naravnost oboževal. Posvetil mu je svoj prevod Ptolemajevga Planisferija; v posve tilnem predgovoru ga je imenoval »prvi in najvišji sedež filozofije in nepremično pričvrščeno sidro v tej spreminjajoči se nevihti omahujočih študij« (*primam summamque philosophie sedem atque immobiliter fixam varia tempestate fluitantium studiorum anchoram*). Bil je prepričan, da je v Thierryju prišla Platonova duša ponovno z neba med ljudi. Kakor se Cereri poklanja zlato klasje, Bakhu dozorela trta, tako je Thierry edini vreden prvenec astronomije (*non aliter quam aureis culmis Cererem, maturo palmite Bacchum, unum te Latini studii patrem astronomie primitiis donandum iudicarem*).

Verjetno je bil Thierry tudi tisti, ki je Hermana usmeril v Španijo, kjer so bila pomembna žarišča islamske kulture, na katerih so intenzivno proučevali Aristotelovo filozofijo, pa tudi matematiko, astronomijo in astrologijo. Krščanske šole v Evropi, zlasti v Franciji, so tedaj začele kazati živo zanimanje za duhovne vrednote, ki jih je islam samostojno ustvaril ali podedoval od antike; spoznale so, da se proti nasprotniku ni mogoče boriti zgolj z ignoriranjem njegove ideologije in kulture. Španija je bila dežela, kjer je bil islam najbolj do-

¹⁵ Migne PL 189, 650: *Roberto Retenensi de Anglia... Hermano quoque Dalmata, acutissimi et litterati ingenii scholastico. Quos in Hispania circa Iberum astrologicae arti studentes inveni, eosque ad haec faciendum multo pretio conduxi.*

¹⁶ Sodobniki primerjajo Petra s Platonom, Aristotelom, Ciceronom, Hieronimom, Augustinom, Ambrosijem, Gregorijem (Migne PL 189, 11). Znan je tudi po tem, ker se je zavzel za preganjanega Abélarda, največjega evropskega učenjaka 12. stol., in mu nudil poslednje zavetje.

¹⁷ Če nekateri rokopisi označujejo Hermana tudi z vzdevkom *Secundus*, tedaj le zato, da ga razlikujejo od Hermana iz Reichenaua (1013—1054).

¹⁸ Migne PL 143, 1289: *In Academia Carnotensi sub nostro illo venerabili Socrate...*

¹⁹ E. Jeaneau, Macrobe — source du platonisme chartrain (Studi medievali, 3a Serie I 1, Spoleto 1960, p. 3—24). Poglavitni viri chartreskega platonizma so bili — po Jeaneauju (p. 7—8) — tile: Halkidijev latinski prevod in komentar k Platonovem Timaju, Boetijev spis o tolažbi filozofije, Makrobijevi komentarji k Scipionovemu snu in spis o svatbi (*De nuptiis*) Martiana Capelle.

²⁰ Prim. E. Jeaneau, Note sur l' école de Chartres (Bulletin de la Société Archéologique d'Eure-et-Loir, Mémoires t. XXIII, Chartres 1965, p. 29): »le philosophe de Conches sacrifiait de si bon gré la lettre de l'écriture à la physique.«

stopen krščanstvu. Španija — to je bila magična beseda, ki je tedaj privlačevala mlade ljudi, žejne znanja in učenosti.²¹ Tja so odhajali na znanstveno izpopolnjevanje izobraženci iz vseh evropskih dežel; v XII. stoletju srečamo tam poleg drugih Angleža Adelarda iz Batha in Roberta iz Chestera, Italijana Platona iz Tivolija in Gherarda iz Cremona;²² mednje lahko uvrstimo tudi našega Hermana. Herman naj bi se v Španiji poglobil v dosežke islamske znanosti in tako ustvaril most med chartreskim platonizmom in arabskim aristotelizmom, čigar vrednote je Thierry pravilno zaslutil, a so mu zaradi neznanja jezika ostale nedosegljive.

Leta 1138 Herman že prevaja astrološki spis *Zaelis Fatidica* iz arabščine, leta 1141 ga v okolici Ebra, kot smo omenili,¹⁵ odkrije Petrus Venerabilis in pridobi za prevajanje korana. Leta 1143 dovrši Herman svoji najpomembnejši deli, prevod Ptolemajevga Planisferija in svoj izvorni spis *De essentiis*. Istega leta ga srečamo v južni Franciji, v Toulousu in Béziersu. S svojimi deli si je tedaj očitno že ustvaril sloves, kajti v tem času se zanj poteguje več šol. Sam piše v uvodu k spisu *De essentiis*, da je »izpostavljen javnim gimnazijam in da komaj odbija napade vseh tistih, ki se zanj potegujejo«. Te šole (= tiste šole, katerih ponudbe je zavrnil) se nad njim pritožujejo kot boginje zaradi storjene krivice (očitno se primerja s trojanskim kraljevičem Parisom, ki se je zameril Heri in Ateni s svojo znano sodbo o dodelitvi zlatega jabolka Afroditi); šole ga zahtevajo zase, kot da se jim je zadožlil s kakim jamstvom. On pa se opravičuje in odlaša z odgovorom.²³ Na njegovo učiteljsko dejavnost kaže tudi pridevek *scholasticus*, ki mu ga daje Petrus Venerabilis.¹⁵ Med Hermanovimi učenci se omenja Rudolf iz Brugesa, ki je napisal (ali prevedel?) neki astronomski traktat.

Med prijatelji je bil Hermanu najbližji Anglež *Robertus Retinensis* (znan tudi pod imeni *Robertus Kestrensis*, *Robert of Chester*, *Robert of Ketene*). Njemu poklanja večino svojih spisov, z njim sodeluje pri prevajanju korana, verjetno pa tudi pri drugih delih. V nekem uvodu ga imenuje »vseh mojih študij moj posebni in neločljivi tovariš, soudeležen v vseh mojih spisih in dejanjih«. ²⁴ Robert mu je »vzrok njegovega delovanja, sodnik njegovih del in najzanesljivejša priča obojega«. ²⁵ Njuno življenje je neločljivo povezano, oba sta istega mišljenja, v obeh je ena skupna duša. ²⁶ Gotovo ju je zbliževalo marsikaj, predvsem isto strokovno zanimanje (oba sta se ukvarjala z astrologijo in prevajala arabske spise v latinščino), verjetno pa tudi okoliščina, da sta oba živela kot tujca v Španiji.

Hermanova življenjska pot najbrž ni bila lahka; večkrat se je srečaval s človeško zavistjo, raznimi intrigami in osebnimi nasprotovanji. Sam sicer o tem nič določnega ne pove, le v svojih uvodih večkrat omenja zavist (*invidia*) in »neposvečene roke njih, ki me zalezujejo« (*profanas insidiantium manus*). Večkrat se pritožuje nad površnostjo svojega časa, ko se ljudje vsega lotevajo od zadnjega konca (*conversis discipline gradibus a fine incipiunt*). Zgraža se nad ljudmi, ki zlorablajo ime astronomije, čeprav ne obvladajo njenih najosnovnej-

²¹ Prim. J. Le Goff, *Les intellectuels au moyen âge* (Paris 1957), p. 23–24.

²² Prim. L. Thorndike, *A History of Magic and Experimental Science...* vol. II (New York 1947), p. 68–88.

²³ ... *dum ego publicis gymnasiis expositus insidiosos colluctantium impetus sustineam. Queruntur deo pariter iniuriarum agentes meque tanquam pignore obligato impacienter requirunt. Excuso, responsa differo, cupiens potiens redditum defendere quam reddendum excusare* (iz uvoda v *De essentiis*).

²⁴ *tu mihi studiorum omnium specialis atque inseparabilis comes rerumque et actuum per omnia consors unice* (iz uvoda v *Liber introductorius*).

²⁵ *et laboris causa et operis iudex et utriusque testis certissimus* (iz uvoda v *Liber introductorius*).

²⁶ *individua nobis vita mens eadem atque omnino una anima* (iz uvoda v *De essentiis*).

ših prvin;²⁷ njihovo početje primerja z Ikarovim letom.²⁸ Obenem toži nadoplepnostjo in splošno pridobitniško usmerjenostjo svojega okolja: Kako malo je ljudi, ki bi bili zadovoljni s svojim premoženjem, ki ne bi hlepeli po tujem imetju in medleli od zavisti! Ravno to pehanje za materialnimi dobrinami je krivo velike zanemarjenosti latinskih študij.²⁹ Ko gleda vse to okoli sebe, ga večkrat prevzame želja, da bi opustil študij astronomije in se lotil kakega bolj donosnega posla; zakaj »ljudje zaničujejo vse duhovno bogastvo in cenijo samo natovornjene cule zunanjega premoženja.«³⁰ Lahko bi rekli, da je v latinščini zapisal podobno misel kot njegov rojak Prešeren stoletja pozneje: »da le petica da ime sloveče, da človek toliko velja, kar plača.«

Herman se je spočetka usmeril predvsem v prevajanje arabskih in židovskih astronomskih in astroloških razprav. V to vrsto sodi prvo njegovo znano delo, prevod spisa *Zaelis Fatidica* (znan tudi pod naslovom *Pronostica* ali *Liber sextus astronomie*) židovskega astrologa Saul ben Bišra; prevod je dokončal leta 1138.³¹ Nato se je lotil prevajanja »uvoda v astrologijo« znamenitega arabskega astrologa Abu Maašar Jaafar al Balkija (iz IX. stol.). Prevodu je dal naslov *Liber introductorius in astrologiam Albumazar Albalachi*. Ta spis je bil v srednjem veku še večkrat preveden v latinščino in grščino, vendar je Hermanov prevod med vsemi najboljši. Delo je imelo velik vpliv na razvoj srednjeveške astrologije, ohranjeno je v devetih rokopisih, doživelo pa je tudi najmanj tri knjižne izdaje.³² V sorodno področje posega tudi spis o dežju, ki ga je prevedel iz hebrejščine.³³ Poseben, še ne povsem razrešen problem predstavljajo traktati o astrolabiju.³⁴

Ukvarjanje z astrologijo in astronomijo je Hermana končno privedlo do arabskih prevodov znamenitega grškega astronoma in geografa Ptolemaja. Herman sam v svojih spisih dvakrat omenja svoj latinski prevod Al Horasmovega in Al Batanijevega arabskega prevoda Ptolemajevih tablic, vendar se ti prevodi doslej še niso našli. Pač pa je ohranjen njegov prevod Ptolemajevega Planisferija, in sicer kar v devetih rokopisih in v več knjižnih izdajah. To je nedvomno najpomembnejši izmed vseh Hermanovih prevodov, saj je edini — čeprav samo posredni — vir, po katerem nam je to znamenito Ptolemajevo delo sploh ohranjeno. Herman je svoj prevod priredil po arabskem prevodu Maslama ben Ahmed el-Magritija (iz X. stol.), ki pa je prav tako izgubljen.³⁵

²⁷ *quanta presumptione astronomie nomen usurpart, qui necdum principium eius viderint* (iz uvoda v Ptolemajev Planisferij).

²⁸ *que (sc. astronomia) sine tribus premissis ita recte possibilis est, ut Ycarus volare potuit* (iz uvoda v Ptolemajev Planisferij).

²⁹ *quantam enim putas hominum partem hoc tempore superstitem, que propria contenta sorte non alieni cupiditate boni ferveat aut potius odio contabescat, que passio maxime inopiam Latinitatis hucusque fovit* (iz uvoda v Ptolemajev Planisferij).

³⁰ *ut tanquam cedens invidie voto remisso tanto labore potius ad commune quodlibet vivendi negotium confugiam, cum presertim cunctis iam animi divitiis postpositis nichil preter fortuitas opum sarcinas in pretio videam* (iz uvoda v Ptolemajev Planisferij).

³¹ MS Metz 287, f. 350: *explicit fedidica ... Anno domini 1138 3° kal. octobris translatus est.*

³² in sicer: Augsburg 1489, Benetke 1495, Benetke 1506. Podrobnosti navaja K. Dyroff (v: F. Boll, *Sphaera*, Leipzig 1903, p. 484—539).

³³ *De imbribus et pluviis* (Dijon MS 1045, fol. 187 r. — 190 v.). V dunajskem rokopisu ima delo naslov *tractatus M. Hermanni de mutatione aeris subtilis* (MS Cod. Vindob. 2436, fol. 134 v. — 136 v.).

³⁴ O tej temi so ohranjeni trije traktati, ki jih editor v Migne pripisuje Hermannu Contractu (menihu iz Reichenaua, glej op. 17), čeprav glede tretjega spisa dopušča možnost, da je avtor tretjega traktata Herman de Carinthia, vendar se mi ta domneva ne zdi verjetna. Podrobna jezikovna analiza me je privedla do domneve, da je Herman de Carinthia najverjetneje avtor drugega traktata, ki ima naslov *De utilitatibus astrolabii liber primus* (Migne PL 143, 389 B—404).

³⁵ *Planisphaerium* je bil nato prvič natisnjen v Baslu l. 1536, l. 1558 pa je izšla v Benetkah komentirana izdaja, ki jo je oskrbel F. Commadinus. V novejšem času je kritično izdajo oskrbel Heiberg (v: *Ptolomaei opera astronomica minora*, Leipzig 1907, p. 227—259). V nemščino je delo prevajal J. Drecker (Isis 9, 1927, 255 ss.). Nadaljnjo literaturo navaja Fr. Lammert, Pauly-Wissowa 46, col. 1829.

Omenili smo že, da je Petrus Venerabilis nagovoril Hermana in njegovega prijatelja Roberta, da sta se lotila prevajanja korana. Rokopis tega prevoda je našel Dubrovčan Ivan Stojković leta 1437 v Carigradu in ga dal na lastne stroške prepisati po Poljaku Klimentu de Vislicia;³⁶ ta prevod je bil nato natisnjen v Bibliandrovi izdaji latinskega korana (Basel 1543, vol. I, p. 189—212: *Doctrina Mahumet que apud Saracenos magne auctoritatis est . . .*). Poleg tega je Herman verjetno pisal ali prevajal tudi razne matematične spise, na primer komentar k Euklidu, spis o korenjenju (*de invenienda radice*), o krogih (*de circulis*)³⁷; vendar so se vsa ta dela izgubila.

Med Hermanovimi izvirnimi teksti je najpomembnejši spis *De essentiis*. To je filozofski traktat, zasnovan na nekakšni sintezi chartreskega platonizma, arabskega aristotelizma, srednjeveškega neopitagorizma in z novimi odkritji obogatene Ptolemajeve geografije. Poznavanje Platona se v glavnem omejuje na razne latinske prevode, povzetke ali parafraze dialoga Timajos, ki je bil v srednjem veku med vsemi Platonovimi spisi najbolj popularen.³⁸ Poglavitni vir medievalskega. Studi e ricerche (Roma 1958).
tež svojevrstni kompilaciji pa je vsekakor Aristoteles. Po Aristotelu je pisec povzel nekatere svoje osnovne teze, tako na primer razdelitev gibanja na *motus localis, alteritas, translatio*; *alteritas* pa spet deli v tri vrste: *augmentum, detrimentum, permutatio*. Takšna opredelitev »gibanja« (*motus*), ki bi pravzaprav bolj ustrezala slovenskemu izrazu »spreminjanje«, povsem ustreza pojmovanju in specifikaciji gibanja (*kinesis*), kot ga je Aristoteles razvil v svojih fizikalnih spisih.³⁹ V zaključnem delu svojega traktata se pisec ukvarja z različnimi geografskimi vprašanji ter razpravlja o višini, dolžini in širini zemlje; pri tem izpričuje presenetljivo razgledanost. Tako na primer pozna Islandijo in navaja tudi pravilno etimologijo tega imena: *unde et Scitie fines ei termino contiguos Scitica lingua Ysland nominat, quod latine sonat terra glacialis* (»zato skitski jezik označuje ozemlje Scitije z imenom Island, kar v latinščini pomeni ledena zemlja«).

Na splošno lahko ugotovimo, da je Hermanova latinščina v primerjavi s sodobnimi latinskimi teksti sorazmerno gladka in tekoča, njegov stil se povzpne večkrat tudi do raznih duhovitih antitez in elegantnih fines. Nekateri odlomki pričajo skoraj o nekakšnem pesniškem zanosu; naj kot primer Hermanovega stila navedem krajši odlomek iz uvoda v spis *De essentiis*, ki ga pisec poklanja svojemu prijatelju Robertu. Pisec opisuje neko imaginarno doživetje, nekakšno nočno vizijo, v kateri se prepletajo krščanske in antične mitološke prvine, prenetene v obliki alegorije, ki je bila srednjeveški miselnosti eden najljubših načinov literarnega izražanja:

Ko je že vse obdajal sen, se je z višav spustila najvišja boginja in se z desnico dotaknila mojega tilnika; ob njeni prikazni sem bil najprej prestrašen, kot če bi nenedoma zažarelo sonce, pozneje pa sem se je polagoma privadil. »Vstani,« je dejala, »in ozri se!« Ko sem jo prepoznal in se vrgel k njenim nogam, sem ji rekel: »Nakloni mi, o kraljica vseh božanstev, kar vidiš, da je dostopno tvojemu gojencu!« »Vstani,« mi je dejala, »in hodi za menoj!« Ko sem izjavljal, da mi ne sme biti nič dovoljeno, če ne stopaš ti pred mano, mi je odvrnila: »Že od početka sem nameravala iz vaju obeh narediti enega samega človeka. Nikar ne misli, da je to delo začeto brez njega, saj med vama ni nič deljenega, nikar ne misli, da ti je kaj dosegljivo brez njega, ki sem ti ga postavila za pobudnika vseh tvojih stvari in dejanj. . . « In poletela je na vzvišeni prestol

³⁶ M. Breyer, Prilozi . . . , p. 176.

³⁷ Ta spis Herman sam omenja v prevodu Planisferija (ed. Heiberg p. CLXXXVII: *nos discutiendi veri in libro nostro de circulis*).

³⁸ Prim. E. Garin, Studi sul platonismo medievale (Firenze 1958); T. Gregory, Platonismo

³⁹ Prim. geslo »spreminjanje« v mojem slovarčku v prevodu Aristotela, Nikomahova etika (Ljubljana 1964), p. 411—412!

svojega veličanstva; in ko je sedla v svoje tesno bivališče, je bila pred njo na sredini položena vsa vsebina njene substance, poleg pa so bila razvrščena orodja, najprej računski kamenčki in krog, nato tehtnica, nazadnje nekakšna žareča svetilka, ki je vse prešinjala. »To vzemi«, mi je dejala, »to darilo ti poklanjam... in kar si prejel, radodarno razdajaj! Zakaj naše imetje z radodarnostjo samo še narašča, nevrednemu duhu pa sploh ni dostopno.« — To sem prejel, in glej, zdaj ti ta dar, še v surovem stanju, ponujam, da ga s svojo sodbo pokaraš, še preden prodre v javnost; ko si ga boš ogledal, boš spoznal, da nisem delal brez pomoči boginj...«

Če hočemo pravično soditi Hermanovo delo, moramo upoštevati dvoje: prvič, pomembnost, in drugič, težavnost dela, ki se ga je lotil. Glede pomembnosti tega dela, mislim, ni treba izgubljati besed. Seznanjenje z arabskimi deli je pomenilo eno najpomembnejših prelomnic v zgodovini srednjeveške znanosti: pred tem so v Evropi poznali antiko samo iz drobnih fragmentov in pa iz raznih kompilatorskih del; arabski spisi pa so odprli pot do poznavanja celotnega Aristotelovega filozofskega in znanstvenega opusa, do izsledkov Hipokrata in Galena, Euklida in Ptolemaja.⁴⁰ Glede težavnosti tega dela pa naj opozorim samo na okoliščino, da je bil Herman eden izmed pionirjev v prevajanju iz arabščine v latinščino: za to delo se ni mogel nasloniti na nobeno tradicijo, na nobene slovarje ali pripomočke. Sam toži o trdotah tega težaškega dela, »kako težko je iz tako ohlapnega načina izražanja, kot je v navadi pri Arabcih, kar koli prelti tako, da bo v skladu z latinsko govorico, in to celo na teh področjih, ki zahtevajo tako zvest posnetek vsake stvari.«⁴¹ Upoštevati moramo, da Herman ni prevajal kakih znanih molitvenih obrazcev ali lahkotnih pravljic iz tisoč in ene noči, ampak silno zgoščene in abstraktne znanstvene spise, in da je on, ki je bil *slovenskega* rodu, na *španskih* tleh prevajal *grška* dela iz *arabskih* prevodov v srednjeveško (torej ne več govornjeno) *latinščino*. Le tako bomo lahko pravično ocenili delež, ki ga je Herman, eden naših prvih intelektualcev, prispeval k renesansi srednjeveške znanosti in k ponovnemu prodoru antične misli v zahodnoevropsko kulturno območje.

Nekaj literature o Hermanu:

* A. A. Björnbo, Hermannus Dalmata... Bibl. math. 4, (1903) p. 130—133.

* H. Bosmans, Hermann le Dalmate. Revue des questions scientifiques 56 (1904), p. 669 do 672.

K. Dyroff, Aus der »grossen Einleitung« des Abu Mašar (v: F. Boll, Sphaera, Leipzig 1903, p. 482—539), p. 484—485.

M. Breyer, Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povjesti hrvatskoj (Zagreb 1904), p. 175—178 (ponatis iz časopisa Vienac 1896).

* A. Clerval, Hermann le Dalmate et les premières traductions latines des traités arabes d' astronomie en moyen âge. Comptes rendus du Congrès International des Catholiques (Paris 1891).

* A. Clerval, Les écoles de Chartres (Paris 1895), p. 188—191.

M. D. Grmek, Hermannus Dalmata Slavus (ili de Carinthia). Enciklopedija Jugoslavije 3 (Zagreb 1958), p. 678—679.

Ch. H. Haskins, Studies in the History of Mediaeval Science (Cambridge 1924), p. 43—66. — To je doslej najobsežnejši prikaz Hermana in njegovega dela; poleg drugega vsebuje tudi precej izčrpen pregled vseh rokopisov in več daljših odlomkov iz teh rokopisov.

* Hermann de Carinthia, De essentiis. Edición preparada y anotada por el. P. Manuel Alonso (Santander 1946).

Ptolomaei opera astronomica minora, ed. Heiberg (Leipzig 1907), p. 227—259.

* Th. Silverstein, Hermann of Carinthia and Greek: A Problem in the »New Science« of the twelfth Century (v: Medioevo e Rinascimento, Studi in onore di Bruno Nardi, Firenze 1955, p. 681—701).

* M. Steinschneider, Die europäischen Übersetzungen aus dem Arabischen (Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl. 151, Wien 1905).

* M. Steinschneider, Die hebräischen Übersetzungen des Mittelalters (Berlin 1893), p. 534 ss., 568 ss.

* M. Steinschneider, Polemische und apologetische Literatur in arabischer Sprache (Leipzig 1877), p. 227—234.

⁴⁰ Prim. E. Renan, Averroès et l' averroïsme (Paris 1869), p. 200.

⁴¹ *quam grave sit ex tam fluxu loquendi genere quod apud Arabes est latine orationi congruum aliquid commutari atque in his maxime, que tam artem rerum imitationem postulant (iz uvoda v Liber introductorius in astrologiam).*

L. Thorndike, A History of Magic and Experimental Science during the first thirteen centuries of our era. Vol. II (New York 1947), p. 84—85.

* L. Thorndike, Some little known astronomical and mathematical manuscripts (Osiris 8, 1948, p. 48).

* F. Wüstenfeld, Die Übersetzungen arabischer Werke in das Lateinische (Abhandlungen der Göttingener Akademie 22, 1877, p. 48—50).

Opomba: dela, ki so označena z zvezdico (*), mi niso bila dosegljiva.

Helga Glušič

EPSKA PODOBA V LOKARJEVI PROZI

Povod za naslov razmišljanja o nekaterih vprašanih proznega ustvarjanja Danila Lokarja (*1892) mi je dala pisateljeva prva knjiga *Podoba dečka* (1956). Spoznavanje njegovega celotnega opusa pa me je navedlo na sklep, da podoba kot pojem določene predstave sveta zajema pri tem ustvarjalcu posebno, še več, odločilno mesto. Lokarjev odnos do umetniške snovi, oblikovanje te snovi in končni vtis, temeljijo na podobi. Ta je osnovno gibalno njegovih novel, z razliko od splošnejše uporabe te izpovedne oblike, ko je le del njene zgradbe.

Lokarjeva podoba zajema predvsem naslednje vsebinske prvine:

odnos človek — predmet (soodvisnost obeh, izrazna moč predmeta v človekovi bližini, pomembna kot gibalno psihičnega dogajanja v njem);

odnos človek — narava (odločilna, že kar usodna soodvisnost obeh, izjemna povezanost živalskega in rastlinskega sveta s premiki psihične narave v človeku, le redkokdaj je narava zapredena v lirična razmišljanja);

odnos človek — človek (moralna soodvisnost, redkokdaj realizirana kot resničen, delujoč odnos; največkrat je pomagalo za zaključenost pripovedne fabule).

Ugotoviti moramo, zakaj je pomen podobe odločilen za strukturo Lokarjeve proze, in ogledati si moramo to podobo v njeni stvarni obliki. Da bo potekala stvar vsaj kolikor toliko sistematično, si vzemimo za pomoč te tri »prvinske odnose«. Vrstni red posameznih odnosov je tak, kot ga po pomembnosti lahko najdemo v Lokarjevem delu. Zakaj daje pisatelj prednost odnosu človek — predmet pred odnosom človek — človek? V odnosu človek — predmet je situacija prikazana enostransko, bolj enostavno. Odnos človek — človek je zahtevnejši in nalaga pisatelju odgovornejšo nalogo: ne opisati, ne le predstaviti življenjsko vprašanje, ampak ga privedi v konflikt, ga nato razrešiti, se opredeliti do konca. Kadar je Lokar postavljen pred takšno vprašanje, ga razreši z nejasnim, odprtim zaključkom. Morda bi lahko rekli: s slutnjo razpleta. Torej za njegovo prozo ni značilna dinamika, ampak epska statika, ki jo razgibava le močna razčlenjenost izraza.

Človek : predmet

V *Podobi dečka* naletimo na enega najzanimivejših primerov: deček se igra z različnimi cerkvenimi obrednimi rekviziti. Ogrnjen v mašni plašč mašuje z majhno otroško monštranco in zvončkom. Obred vodi z zamaknjenostjo otroške fantazije, zaverovan v neki svet, ki ga je že navajen in je del njegove otroške resničnosti. Ko ga dekleta opazijo, se iz njega norčujejo. Otroška iluzija je porušena, v otroku nastane hud psihični konflikt. Zakaj so te geste, ta obred,